

LECTIA DE ROMÂNISM A ROMÂNILOR DE LA RĂSĂRIT (SAU CUM AM DEVENIT MOLDOVEAN...)

Academician Ioan-Aurel POP
Rectorul Universității „Babeș-Bolyai”,
Cluj-Napoca

Introducere

Ascultam, elev încă fiind, la Brașov, în Șchei, pe notele „Baladei”, un mesaj despre premiera operetei „Crai Nou”, petrecută în 1883, în marea sală de festivități a Liceului „Andrei Șaguna” și eram îndemnat de dascălii mei să nu uit. Mă gândeam atunci – și gândul acesta s-a întărit mereu – că cea mai frumoasă doină românească, auzită vreodată de mine era, fără îndoială, această „Baladă” sau tânguirea bucovineanului fără noroc numit Ciprian Porumbescu. Plângeau în notele ei – după gândul meu de-atunci – toți codrii Arboroasei, invocând vremuri de demult, când din Țara de Sus pornise destinul glorios al Țării celei mari a Moldovei, despre care aveam să aflu mai apoi de la alt moldovean – Nicolae Iorga – că fusese „a doua libertate românească”. Abia mai târziu am înțeles versul „Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul”, din cea mai frumoasă poezie despre țară, despre România, scrisă vreodată pe acest pământ, anume „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie!”. Cum a putut Mihai Eminescu – născut la 1850 în aceeași Țară de Sus – când Moldova lui era împărțită între Turcia, Austria și Rusia, Transilvania era provincie a Austriei, iar Țara Românească era privită încă de unii drept provincie privilegiată a Imperiului Otoman, trăind apoi, după 1859, într-o țară care abia se forma, să prevestească viitorul României cu un optimism așa de tonic? Mai apoi, aveam să aflu că și cea mai frumoasă și mai exactă definiție a patriei române tot un moldovean o dăduse, anume Mihail Kogălniceanu. Pentru el, pe la 1843, patria era „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește”, iar „istoria națională” era „istoria Moldovei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”. Astfel, marele istoric romantic a dovedit că România exista înainte de proclamarea sa oficială în urma deciziei oamenilor politici; el era convins că România dănuia de când exista limba română, iar limba noastră se născuse – se știe – odată cu poporul nostru. O limbă este ca un organism viu, care se naște, crește, se dezvoltă și moare odată

cu poporul care a creat-o și căruia i-a servit drept mijloc de comunicare. Definierea patriei prin limbă este tulburătoare, iar această definiție vine la noi dintr-un trecut îndepărtat. Nu este de mirare că tot un moldovean – Alexe Mateevici – a scris, la 1917, cea mai frumoasă odă dedicată limbii române: „Limba noastră-i o comoară...”. Mult în urma lor, vine munteanul Nichita Stănescu (cu „Patria mea este limba română”), inspirat de pomenitele modele.

Oare toate aceste definiții românești de excepție – adevărate mărturii de simțire românească – date de moldoveni, să fi venit numai în epoca avânturilor romantice ale secolului naționalităților, când lumea intelectuală se trezea la conștiință națională și se străduia să îndrume în același sens și masele de jos? Unii au și fost, de altminteri, ispițiți să afirme, cu destulă ușurință, că națiunea este o construcție recentă, datorată exclusiv intelectualilor, aceia care i-au învățat pe oamenii simpli că au origine comună, că vorbesc aceeași limbă, că au aceleași credințe și tradiții etc. De aceea, s-a vorbit despre „inventarea națiunii”, cam în felul în care se născocise locomotiva cu aburi, motorul cu ardere internă sau zborul cu aparate mai grele decât aerul... Era ca și cum un grup de oameni ar fi avut ideea cu totul nouă să-i pună pe bulgari, pe munteni și pe sârbi la un loc, cu scopul de a face o țară sud-est europeană numită, să zicem, „Balcania” sau „Romsllavia”. Ni se spune că numai întâmplarea a voit ca valahii din Țara Românească să fie plasați alături de moldoveni și alături de transilvăneni, cu scopul de a forma România – o construcție destul de artificială, clădită pe ideile unor intelectuali inteligenți și nu pe realități. Oare numai în contextul acestei „invenții” recente să fi compus Porumbescu „Balada” (cea mai frumoasă doină cultă românească), să fi scris Eminescu poezia „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie” (cea mai frumoasă poezie dedicată patriei, României), să le fi spus Kogălniceanu studenților săi de la Iași că patria este toată acea întindere de loc pe care se vorbește românește (cea mai frumoasă definiție a patriei), să fi elaborat Mateevici „Limba noastră” (cele mai frumoase versuri dedicate limbii române)? Să fie toate acestea artificiale, născute din „programarea” unor moldoveni de a fi – ca la o comandă – patrioți români? Unii – mai ales străini – ar putea să și creadă astfel de aserțiuni, cu precădere în contextul în care astăzi, în multe împrejurări, națiunile sunt demonizate, fiindu-le atribuite toate relele universului.

Răspunsul la dilemele de mai sus nu poate veni decât prin analiza situației din perioadele vechi, cele de dinainte de secolul XIX. Dacă înainte de 1800, muntenii, oltenii, moldovenii, ardelenii vor fi fost

mase difuze și diferite, vorbitoare de limbi variate, cu credințe și tradiții divergente etc., pe care intelectualii moderni se vor fi căznit să le unifice cumva, atunci ideea nașterii artificiale și târzii a unității românești trebuie admisă. Pentru a ne lămuri, nu există decât o singură cale, anume apelul la cercetarea istorică, la studiile specialiștilor care – prin metodele lor specifice – sunt capabili să reconstituie (fie și parțial) trecutul. Acest lucru a fost făcut deja, firește, cu rezultate deosebite, în secolul al XX-lea, prin contribuțiile de excepție ale lui Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu, Constantin C. Giurescu, Ioan Lupaș, Petre P. Panaitescu și ale multor alora, dar neîncredători – ca să nu spunem răuvoitori – mai sunt destui. De aceea, în asemenea cazuri, repetiția – „mama învățăturii” – nu este niciodată de prisos. Nu vom evoca aici decât exemplele cele mai semnificative.

1. Dimitrie Cantemir la 1700

„Împinși și poftiți fiind de la unii prieteni străini, și mai cu dinadins de la însoțirea noastră care este Academia Științelor din Berlin”, Dimitrie Cantemir [1] se simte dator, pe la 1700, să lămurească „începătura, neamul și vechimea moldovenilor” [2]. De aceea, el a trebuit să răspundă câtorva întrebări, pe care și le-ar fi putut pune străinii de la cumpăna secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, cum ar fi cele referitoare la identitatea românilor și a țărilor lor. La întrebarea „cine sunt românii?”, răspunde fără ezitare că sunt urmașii romanilor, iar la cea despre țările locuite de români spune că ele vin de demult, fiind formate pe locul vechii Dacii. Țara Românilor a fost pentru el una și nedespărțită, din vremuri imemorabile, după cum singur mărturisește în prima dintre cele trei „cărți” din *Hronic* (numite „Prolegomene”), „carte” în care prezintă o descriere istorico-geografică „a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian”. Pentru Cantemir, Țările Românești se numesc „Daco-Romania”, adică Romania născută pe teritoriul vechii Dacii, din coloniștii romani, chemați și români. Așadar, românii nu erau altceva pentru Cantemir decât romanii trăitori de circa 1600 de ani în noua Românie, făurită pe teritoriul Daciei. „Dachia au fost de la Traian împărat cu cetățeni și slujitori vechi romani descălecată și decia precum aciași romani să fie moșii, strămoșii românilor, cari și astăzi în părțile Dachii lăcuiitori să află [3], adică moldoveanii, muntenii, maramorășeanii, românii de peste Dunăre și cuțovlahii din Țara Grecească, căci toate acestea năroade dintr-aceiași romani ai lui Traian să fie, nu numai limba și graiul...” [4]. „Aceștia dară mai sus pomeniți și în toată lumea cu nume nemuritor, vestiții romani ... sunt moșii, stră-

moșii noștri, a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, precum și numele cel de moșie ne arată (români chemându-ne și limba cea părintească (care din românească sau latinească este) nebiruit martorni iaste” [5]. Limba românilor este curat romană și nu s-a „stricat” niciodată prin amestec efectiv cu graiul „barbarilor”. Îi invocă pe scriitorii care socotesc graiul moldovenesc ca fiind graiul „latinesc stâlcit” și pe aceia care socotesc că se trage din graiul italianesc. Aduce în atenție argumentele ambelor părți, cu accent pe prima opinie („graiul latinesc ar fi muma cea dreaptă și adevărată a graiului moldovenesc”): 1) coloniile romane au fost aduse în Dacia înainte de stricarea graiului romanilor în Italia; 2) „Moldovenii nu s-au numit niciodată italieni, nume care a ajuns al romanilor în vremile ce au urmat, în mai multe locuri, ci au păstrat totdeauna numele de romani, același pentru toți locuitorii Italiei în vremea când Roma era cetatea cea mai de frunte a lumii întregi” [6]. Ungurii și polonezii le zic și românilor și moldovenilor vlahi; 3) în limba moldovenilor sunt mai multe vorbe latinești care în graiul italian nu există. În graiul moldovenesc sunt și cuvinte din graiul grecilor, turcilor, leșilor, ungarilor, tătarilor, italienilor (de la genovezii de la Marea Neagră) și chiar al dacilor (de la sclavii daci, de la femeile dace devenite neveste de romani). „Muntenii și ardelenii au același grai cu moldovenii” [7] și toți se numesc pe sine români, de la vechii romani [8].

Cu alte cuvinte, cel mai mare învățat moldovean din toate timpurile (de până atunci) știa din cercetări minuțioase că moldovenii sunt români, că acești români se trag cu romani și că nu este nicio contradicție între grupurile regionale de moldoveni, munteni, ardeleni etc. și calitatea lor generală de români, înrudiți cu celelalte popoare romanice. Altfel spus, la 1700, Dimitrie Cantemir exprimă clar ideea identității românești, în primul rând pe baza unității de origine și de limbă.

2. Cronicarii veacului al XVII-lea

Înainte cu circa o jumătate de secol față de Cantemir, marele învățat Miron Costin exprima idei asemănătoare, pornind de la denumirile date diferitelor grupuri de români. „Și acestea – nu toate denumirile, <ci> numai unele dintre ele – le-am însemnat, pentru înțelegerea mai ușoară a denumirilor neamului și altor țări, Moldovei și Țării Muntenesti și românilor din Ardeal. Așa și pentru neamul acesta, de care scriem, din țările acestea, numele său drept și mai vechi este român, adică râmlean, de la Roma. Acest nume <vine> de la descălecatul lor de la Traian, și cât au trăit <românii>, până la pustiirea lor de pe aceste locuri <deschise> și cât au trăit în munți,

în Maramureș și pe Olt, tot acest nume l-au ținut și îl țin până astăzi, și încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei și acum zic Țara Rumânească, ca și românii cei din Ardeal. Iar străinii și țările dimprejur le-au pus acest nume de vlah, de la vloh, cum s-a mai pomenit, <iar> aceste nume de valeos, valascos, olah, voloșin tot de străini sunt puse, de la Italia, căreia îi zic Vloh. Apoi, mai târziu, turcii, de la numele domnului care a închinat țara întâi la turci, ne zic bogdani [9], <iar> muntenilor caravlah, grecii ne zic bogdanovlah, muntenilor – vlahos. Iar acest nume, moldovan, este de la apa Moldovei, după al doilea descălecat al acestei țări, de la Dragoș vodă [10]. Și muntenilor, ori cei de pe munte – munteni, ori cei de pe Olt – olteni, că leșii [11] așa le zic molteani. Deși și prin istorii, și în graiul străinilor, și între ei înșiși, cu vremurile, cu veacurile, cu înnoirile, <românii> au și dobândesc și alte nume, doar acela care este numele vechi stă întemeiat și înrădăcinat, <adică> rumân, cum vedem. Că, măcar că ne chemăm acum moldoveni, dar nu întrebăm: „știi moldovenește?”, ci „știi rumânește?”, adică râmlenește; puțin nu este ca știs romanițe, pe limba latină. Stă, dar, numele cel vechi ca un temel neclătinat, deși adaugă ori vremile îndelungate, ori străinii adaugă și alte nume, însă cel ce-i rădăcină nu se mută. Și așa este și acestor țări, și țării noastre, Moldovei, și Țării Muntenesti: numele cel drept din moși-strămoși este român, cum își cheamă și acum locuitorii din țările ungurești, și muntenii țara lor și cum scriu și răspund cu graiul: Țara Rumânească” [12]. Astfel, Miron Costin lămurește în chip destul de clar existența numelor generale de români și vlahi, a altor denumiri regionale și locale (bogdani, moldoveni, munteni, olteni), precum și a numelui de Țara Românească. Cum se vede, învățatul boier moldovean folosește alternativ numele de rumân și român, ele reprezentând pentru el exact același lucru. El știe că românii au multe denumiri locale, regionale, după provinciile și „țările” în care locuiesc, dar și o denumire etnică generală, cu o formă principală internă (rumân ori român) și una externă (vlah). Miron Costin constată că românii, indiferent unde ar trăi, numesc toate regiunile locuite de ei „Țara Românească”.

Mai înainte de Miron Costin cu câteva decenii, vornicul Grigore Ureche scria în Letopisețul său „de când s-au descălecat țara”, că „rumânii, câți să află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sântu cu moldovenii și toți de la Râm se trag”; el știa (pe la 1600) și că în Transilvania „mai multu-i țara lătită de români decâtu de unguri” [13].

Pentru unii specialiști, mărturiile acestor mari învățați moldoveni – care vorbesc răspicat în se-

colele al XVII-lea și al XVIII-lea despre originea romană și unitatea românilor – nu sunt suficient de relevante, fiindcă ei ar fi aflat de la străini aceste lucruri. De exemplu, cultii boieri moldoveni Grigore Ureche și Miron Costin s-ar fi „iluminat” în legătură cu unitatea și latinitatea românilor la colegiile iezuite din Polonia, unde ar fi învățat după principiile umanismului târziu. Astăzi se știe că nu a fost așa, dar chiar dacă ar fi fost, faptul că străinii îi priveau pe moldoveni una cu muntenii și cu ardeleonii nu venea din legendă, ci din realitate. Cu alte cuvinte, străinii nu aveau cum să „inventeze” unitatea românilor, nu aveau cum să-i învețe pe locuitorii de la Carpați, de la Dunăre, de pe Mureș și de la Nistru aceeași limbă ori să-i facă să-și aibă sorgintea în latinitate. Încă acum mai multe decenii, s-a dovedit fără putință de tăgadă, că românii (natural, unii dintre ei) au avut ei înșiși conștiința romanității lor în Evul Mediu [14] și au transmis această convingere mai departe, spre noi.

3. Conștiința romanității în secolul al XVI-lea

Nu la Liov (Lwiw, Lemberg, Leopoli), nici la Bar sau la Cracovia trebuiau să meargă boierii moldoveni ca să învețe unitatea și romanitatea românilor, ci era suficient să rămână acasă, la Iași, la Suceava ori la Soroca. Nu mai departe decât în iulie 1600, Mihai Viteazul s-a intitulat la Iași „domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei”, trasând pentru vecie destinul poporului român. Marele om politic și strateg nu a făurit atunci, în Moldova, România unită – după cum, mânați de prea mult avânt, au spus și au scris unii patrioți – dar a oferit un exemplu și a trasat, cu voie ori fără voie, direcția de urmat. Firește, nu toți au înțeles ce se întâmpla atunci, când țările care formaseră odinioară Dacia se aflau sub o singură cârmuire – pentru prima oară rumânească! – dar unii au luat aminte și s-au bucurat ori întristat, după împrejurări.

Faptul că unii dintre români vor fi înțeles mesajul unității și latinității se vede din două exemple din epocă. Astfel, într-o proclamație către locuitorii Moldovei, lansată în februarie 1562, de către Iacob Heraclide (poreclit Despotul), acest principe se adresa supușilor săi, angajându-se „să lupte zi și noapte cu infidelii și blestemații turci [...], împreună cu voi [moldovenii], oameni viteji și neam războinic, coborâtori din valoroșii romani, care făcuseră lumea să se cutremure; și în acest fel, vom face să se cunoască de către lumea întregă adevărații romani și descendenții lor, iar numele nostru va fi nemuritor și vom cinsti imaginea părinților noștri” [15]. Despot Vodă – străin de țară și de neam, dar identificat de-acum cu supușii

săi moldoveni – nu avea de ce să dea un astfel de document destinat moldovenilor, dacă aceștia nu ar fi înțeles nimic din el. Este foarte probabil că unii dintre consilierii (sfetnicii) localnici ai exotocului domn, știind cum pot fi impresionați moldovenii, mai ales liderii lor politici și militari, l-au îndemnat pe suveran să pomenească de originea romană, adică să insiste pe o coardă sensibilă, menită să stimuleze la lupta contra „păgânilor”, adică a celor care – în concepția epocii – amenințau civilizația românească și europeană. Al doilea exemplu confirmă această idee. În 1514 – când lumea catolică pregătea o nouă cruciadă antiotomană – Jan Laski, arhiepiscopul de Gnezno (Polonia), arăta într-un raport destinat Conciliului de la Lateran ce rol important putea fi rezervat Moldovei în această întreprindere internațională. Pentru a-i convinge în acest sens pe înalții prelați catolici, episcopul polonez scria: „Căci ei [moldovenii] spun că sunt oștenii de odinioară ai romanilor, trimiși aici pentru apărarea Pannoniei împotriva sciților...” [16]. După cum se vede, nu ierarhul catolic polonez pretindea că moldovenii descind din romani, ci moldovenii înșiși „spuneau” acest lucru, se mândreau probabil cu el! Natural, nu trebuie să ne închipuim că acesta era un curent de masă, că toți moldovenii clamau în public obârșia lor romană. Dar unii dintre moldoveni știau și susțineau cu siguranță acest lucru, pe care Jan Laski nu face decât să-l consemneze cu exactitate. El nu spune că moldovenii se trag din romani, ci că moldovenii susțin acest lucru, ceea ce este semnificativ.

4. Conștiința unității românești la 1400

Un mesaj important despre unitatea românească vine din a doua parte a secolului al XV-lea, mai exact din ziua de 8 mai 1477, când Ioan Țamblac, solul și unchiul „prealuminatului domn” Ștefan cel Mare, arăta înaintea Senatului Venetiei situația Moldovei și susținea necesitatea luptei tuturor creștinilor contra pericolului otoman. Documentul fusese elaborat la curtea domnească de la Suceava. Prin vocea solului vorbea principele însuși, care se plângea dogelui și fruntașilor republicii lagunare cum îi mâna uneori Turcul contra Moldovei chiar și pe creștini și pe frați, între aceștia aflându-se și „cealaltă Țară Românească” (l'altra Valachia) [17]. În Moldova secolului al XV-lea se știa și se vorbea, prin urmare, de două țări românești, dintre care cea dintâi era, în chip natural, chiar Moldova. Țara românilor sud-carpatici era pentru moldoveni „cea de-a doua”, „cealaltă” Românie ori Țară Românească. De altminteri, acest fapt se știa în tot Occidentul și, cu precădere, în mediile Peninsulei Italice, unde s-au păstrat sute de documente și alte tipuri de surse,

începând cu secolul al XIV-lea, în care se vorbește despre două Valahii, adică despre două Țări Românești, aflate la Carpați și la Dunăre. Se știa că și în Transilvania predominau românii, dar, fiindcă puterea (conducerea) de acolo nu era în mâinile românilor, Transilvania nu putea fi socotită, sub aspect politic, o „Țară Românească”. În schimb, Moldova și Țara Românească, în care conducătorii sau stăpânii erau, ca și poporul de jos, români, nu puteau fi și nu erau decât țări românești.

5. Unitatea prin credință și limbă în secolul al XIV-lea

Sunt, așadar, legături profunde, cunoscute deopotrivă de români și de străini, care treceau încă din Evul Mediu peste granițele politice, mărturisind unitatea românească și prefigurând consolidarea ei în viitor. Cu un secol înainte de evocata mărturie a lui Ștefan cel Mare, prin anii 1379-1383, un călugăr franciscan – Bartolomeu de Alverna, vicarul Bosniei [18] – le arăta lui Ludovic I de Anjou (1342-1382), regele Ungariei, și altor fruntași catolici avantajele atragerii „schismaticilor” (ortodocșilor) români și slavi, cuprinși în Ungaria, la catolicism pe toate căile (dacă nu prin convingere, atunci cu forța armelor). Dacă slavii și românii din Ungaria ar fi devenit catolici – spune „misionarul” respectiv – „multe rele, anume tâlhării și ucideri ascunse, pe care ei [slavii și românii] le comit acum fără conștiință [a păcatului] împotriva creștinilor [catolicilor], împreună cu cei din afară, de o limbă și sectă cu ei, vor înceta” [19]. Textul acesta transmite mai multe mesaje: acei români, sârbi și bulgari (cu toții ortodocși), aflați prin cucerire sub autoritatea regelui Ungariei, răbdau cu greu asuprirea și se răzvrăteau, comițând acte calificate drept „crime” (tâlhării și ucideri); nefiind catolici, aceștia nu aveau „conștiința păcatului”, fiind convingși că-și fac, din punctul de vedere al credinței și etniei lor, dreptate; ortodocșii din Ungaria nu comiteau aceste „rele” singuri, ci cu ajutorul fraților lor de limbă și credință din statele libere, situate în afara regatului angevin; ca să înceteze toate acestea, inclusiv solidaritatea în numele confesiunii și limbii, franciscanul cerea imperios atragerea la catolicism a românilor și slavilor în cauză. Dacă ne referim doar la români, constatăm că, în jurul anului 1380, cei din Transilvania și Ungaria erau supuși unui proces de catolicizare, în fața căreia se străduiau să reziste aliindu-se cu cei „de o limbă și sectă cu ei”. Cu alte cuvinte, românii din Transilvania luptau pentru apărarea identității lor ajutați de cei din Moldova și Țara Românească. Iar acest lucru se întâmpla în secolul al XIV-lea. Și tot atunci, anumite forțe externe tindeau să frângă această solidaritate prin

metode diverse, inclusiv prin schimbarea credinței – important factor de conștiință etnică identitară. Nu se poate să nu se remarce în aceste texte și disprețul profund al occidentalilor catolici față de români (și slavi), care, ortodocși fiind, nici nu erau catalogați între creștini. De altminteri, în secolul al XIV-lea, Regatul Ungariei, sub egida papalității, a desfășurat o intensă campanie (uneori adevărate „cruciade”) împotriva „păgânilor, ereticilor și schismaticilor”. Chiar și din această din urmă expresie sau formulare (extrasă din documentele de epocă) se vede cum, adesea, necreștinii („păgâni”), cei abătuți de la dreapta credință („ereticii”) și cei nesupuși ierarhiei occidentale („schismaticii”) erau puși, în cancelariile catolice, pe același plan [20]. Cam în același timp (la 1374), pe fondul menționatei campanii de catolicizare a românilor din Regatul Ungariei și din afara granițelor acestuia, papa Grigore al XI-lea adresa o scrisoare aceluiși rege Ludovic I și celor doi arhiepiscopi ai Ungariei, document în care se vorbește despre „acea parte a mulțimii națiunii românilor” (natio Wlachonum) trăitori „la hotarele Regatului Ungariei, spre tătari” și care ar fi trecut, de curând, de la „ritul și schisma grecilor” la catolicism; totuși, trecerea aceasta apare mai mult formală, fiindcă – spune epistola papei – românii respectivi „nu sunt mulțumiți cu slujba preoților unguri” și cer un ierarh cunoscător al „limbii zisei națiuni”, adică al limbii române (qui linguam dicte nationis scire asseritur) [21]. Acești români – numai o parte din „mulțimea națiunii lor” – situați „spre tătari”, trebuie localizați pe teritoriul Moldovei, eventual în Episcopia Milcoviei, despre care vorbesc alte documente. Poate chiar ei – direct sau indirect – vor fi adresat o petiție spre curia papală, invocând limba română ca mijloc de păstrare a identității lor. Antagonismul confesional dintre români (ortodocși) și unguri (catolici) capătă aici – cum bine s-a observat mai demult – conotație națională, fiindcă limba română este contrapusă celei maghiare („a preoților unguri”), neînțeleasă de către cei supuși prozelitismului. Apariția limbii ca argument al opoziției românilor față de efortul de angevin și catolic de integrare confesională a lor a fost privită ca un indiciu clar al intrării în scenă a națiunii medievale [22]. Iar primii dintre români care au folosit față de străini limba ca marcă a identității românești au fost cei de la răsărit de Carpați. Altfel spus, românii moldoveni se apărau, încă din secolul al XIV-lea, prin limbă de presiunile alogene. Se înțelege acum, de ce Antonio Bonfini avea să spună Europei, în secolul al XV-lea, cum supraviețuiseră românii în fața valurilor de barbari: fiindcă știuseră să-și apere mai mult limba decât viața!

6. Rezistența și solidaritatea prin credință în secolul al XIII-lea

Cu circa un secol și jumătate înaintea întâmplărilor de la 1380, cam pe aceleași locuri din viitoarea Moldova – cuprinse atunci în vremelnica Episcopie a Cumanilor – se petreceau fenomene similare: o scrisoare (dată la Perugia, în 14 noiembrie 1234) a papei Grigore al IX-lea reproșa „regelui tânăr” ungar Bela al IV-lea că nu face destul pentru răspândirea „credinței adevărate” în Episcopatul Cumaniei, unde trăiau nu cumani, ci „anumite popoare numite românești”, care, în loc să asculte de episcopul catolic, numit recent acolo drept păstor, primeau în continuare sfintele taine de la „niște episcopi falși”, de rit bizantin, atrăgând la credința lor ortodoxă și pe unii locuitori ai Regatului Ungariei, trecuți peste Carpați ca să formeze „un singur popor” cu pomeniții români [23]. Suveranul pontif poruncește energic încetarea rapidă a acestei situații prin numirea acolo, în Moldova, a unui episcop vicar „potrivit acelei națiuni” a românilor (illi nationem conformem), care să câștige încrederea locuitorilor și care să ducă la bun sfârșit convertirea. Cum se vede, în cercurile papale se știa, încă și în prima jumătate a secolului al XIII-lea, că românii de pe teritoriul viitoarei Moldove își apărau identitatea prin credință, că nu se lăsau amăgiți de noile învățături occidentale, menite să-i supună și să-i desprindă de masa poporului lor, că ascultau de episcopii proprii și, desigur, de voievozii proprii. Mai mult, acolo, în nesigurul Episcopat al Cumanilor (locuit de români), acțiunea prozelită pornită de catolici se întorcea împotriva inițiatorilor ei, fiindcă românii moldoveni nu numai că nu se lăsau convertiți, dar aveau forța să-i atragă la credința lor pe alogeni, după cum chiar pomenitul document papal de la 1234 mărturisește.

În lumina celor consemnate mai sus – extrase numai din izvoare – cine ar mai putea spune că unitatea și identitatea românilor au fost „inventate” de intelectualii moldoveni abia în secolul al XIX-lea? Exemplele din toate secolele trecute arată făurirea organică, pas cu pas, a acestei identități și unități românești:

a. În secolul al XIII-lea (1234), românii din sud-vestul viitoarei Moldove refuzau slujba catolicilor și se îndreptau, după tradiție, spre propriii episcopi de rit bizantin, rezistând și atrăgându-i și pe alții la modelul lor de viață spirituală.

b. În secolul al XIV-lea (circa 1370-1380), românii din Moldova îi ajutau în rezistența lor pe românii din Transilvania și respingeau prozelitismul catolic, cerând, în locul preoților unguri, preoți vorbitori ai limbii române.

c. În secolul al XV-lea (1477), în Moldova lui Ștefan cel Mare, ca și în Occident, se știa bine că existau două „Valahii”, adică două Țări Românești, în care se vorbea aceeași limbă și se cultiva aceeași credință.

d. În secolul al XVI-lea (1514; 1562), moldovenii se mândreau cu originea lor romană (comună cu a celorlalți români), iar oștenii erau încurajați la luptă de domnul țării prin invocarea acestei obârșii ilustre.

e. În secolul al XVII-lea, marii cronicari moldoveni au scris, pentru prima oară în românește și pentru prima oară pe întreg spațiul românesc (înaintea transilvănenilor și muntenilor), că românii din Moldova, Transilvania și Țara Românească formează un singur popor, de origine romană, că vorbesc o limbă neolatină (înrudită cu italiana, spaniola și cu celelalte limbi romanice), că denumirile regionale de moldoveni, munteni, olteni, ardeleni etc. nu fac decât să întărească unitatea românească și numele general de români (rumâni), identic cu acela de vlahi (valahi, volohi, blaci etc.), dat de străini poporului nostru.

f. La începutul secolului al XVIII-lea, principele savant Dimitrie Cantemir, – primul cărturar român de valoare europeană și cu conștiință clară de român – scriind în latină și alte limbi de circulație și cunoaștere internațională, a făcut cunoscută în mediile intelectuale ale lumii unitatea și romanitatea românilor, latinitatea limbii, specificul moldovenilor și al tuturor românilor. De la Cantemir pornește și Școala Ardeleană, ca și toată izbucnirea de afirmare culturală națională a românilor din secolul al XVIII-lea, prezentă în toate cele trei țări, de la Blaj la București și de la Iași la Râmnic.

7. Unitatea românească văzută de învățații moldoveni

Numai știind și pătrunzând toate acestea, se poate înțelege creația lui Nicolae Iorga – calificat de unii drept „istoric naționalist”, deși el a fost unul național și internațional în același timp –, mesajul său peste decenii și secole, intuițiile lui, verbul lui înaripat, atunci când a scris inclusiv despre „neamul românesc din Basarabia”. Iorga, care știa aproape toate mărturiile de mai sus, a scris cele mai frumoase cuvinte care s-au văzut și auzit vreodată despre România și țările ei de demult: „În timpurile cele vechi, românii nu făceau nicio deosebire în ceea ce privește ținuturile pe care le locuiau; pentru dânșii, tot pământul locuit de români se chema Țara Românească. Țara Românească erau și Muntenia, și Moldova, și Ardealul, și toate părțile care se întindeau până la Tisa chiar, toate locurile unde se găseau români. N-aveau câte un nume deosebit pentru deosebitele ținuturi pe care

le locuiau și toate se pierdeau pentru dânșii în acest cuvânt mare, covârșitor și foarte frumos, de Țară Românească”. Și adaugă, lămuritor: „Țara Românească a avut odinioară un sens pe care foarte mulți l-au uitat și unii nu l-au înțeles niciodată; ea însemna tot pământul locuit etnograficește de români” [24]. Numai ignoranții sau/și răuvoitorii se pot mira de aceste afirmații. La fel scrisese pe la 1700 Dimitrie Cantemir, când vorbea despre „toată Țara Românească, care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenească și Ardealul” sau, cu câteva decenii mai înainte, Miron Costin, convins că „numele [nostru] cel drept din moși-strămoși este român, cum își cheamă și acum locuitorii din țările ungurești, și muntenii țara lor și cum scriu și răspund cu graiul: Țara Rumânească”. Cu alte cuvinte, în scrisul istoric din Moldova, de la 1600 până la 1900, se înregistrează aceeași tradiție și aceeași direcție a reflectării identității românești. Aici nu este vorba despre naționalism sau despre românism, ci despre realitate, iar această realitate vine, cum s-a văzut din documentele de mai sus, tocmai de la 1200, când și Țara Moldovei era o țară de țări. Firește, vorbele lui Iorga pot suna, la prima vedere, metaforic, pot părea cu iz romantic stimulat de ideea națională, cum au și fost. Pot părea așa, fiindcă se află în ele, pe lângă o nețărmurită erudiție, multă simțire, multă osândă și durere, toată obida unui neam obligat să trăiască aproape un mileniu despărțit. Firește, criticii știu că Țara Românească și limba română nu au existat în realitatea palpabilă așa cum le prezintă Nicolae Iorga, și Dimitrie Cantemir, și Miron Costin, dar ei nu pot înțelege că ele au dăinuit în suflete și în inimi și că marii învățați moldoveni evocați despre această dăinuire vorbesc.

Concluzii

După toate acestea, oare nu era în firea lucrurilor ca cea mai impresionantă doină românească s-o compună Ciprian Porumbescu, cea mai frumoasă poezie dedicată României s-o scrie Mihai Eminescu, cea mai emoționantă definiție a patriei române s-o dea Mihail Kogălniceanu, cea mai frumoasă odă închinată limbii noastre s-o alcătuiască Alexe Mateevici? Toți acești mari români au fost moldoveni! Ei ne-au fost cei mai buni dascăli din lume întru românism și românitate! Oare mai putem avea mirări, nelămuriri și îndoieli în această privință? Mai mult decât atât, cunoscute fiind aceste antecedente cu rădăcini la începuturile mileniului al doilea, adică acum aproape o mie de ani, nu era oare de așteptat ca cele mai înalte culmi ale culturii românești să fie atinse în Moldova? Cel mai mare poet român a fost și este Mihai Eminescu, cel mai mare povestitor este Ion Creangă, cel mai mare compozitor este

George Enescu, cel mai mare istoric este Nicolae Iorga, cel mai mare autor de romane istorice este Mihail Sadoveanu, cel mai mare sonetist – Mihail Codreanu... Cea mai mare mișcare literară de modernizare a culturii românești și de sincronizare a sa cu spiritualitatea europeană s-a născut și s-a afirmat la Iași – este vorba de „Junimea” – și l-a avut în frunte pe un fiu de transilvănean, Ioan Maiorescu. Acesta, stabilit la Craiova, și-a dat băiatul la școlile bune de la Brașov, apoi în Germania etc. Fiul apoi, întors în patrie, nu s-a dus nici la Sibiu, nici la Craiova, nici la Brașov și nici măcar la București, ci la Iași, acolo unde se edificase prima universitate modernă românească și unde se făurea, la cel mai înalt nivel, cultura modernă românească.

De la moldoveni am învățat ce înseamnă sacrificiul pentru țară, de la ei știu de ce țara trebuie să fie mai presus de fire, știu de ce nu mă pot niciodată supăra pe țară, de ce țara trebuie să se cheme România și de ce poporul acesta – oricum s-ar numi – este și rămâne poporul român. Tot de la ei știu – de la Iorga și Eminescu, de la Miron Costin și Dimitrie Cantemir, de la Mihai Viteazul, întregitorul de la Iași, de la anonimii din 1374, apărătorii limbii noastre la curia papală, de la țărani-oșteni morți la Războieni și la Stăniilești, de la boierii apărători ai Tighinei și Bugeacului, de la morții căzuți la Mărășești și de la plugarii și păstorii din toate timpurile – că unirea noastră este prea tânără, că ea nu are nici măcar o sută de ani încheiată și că ne mai căznim s-o facem și acum. Astfel, pomeniții mari bărbați ai Moldovei ne transmit să judecăm drept și să nu ne pripim, să nu plecăm urechea la cântătorii care îndeamnă la dezbinare. Ce sunt – exclamă ei, cu înțelepciune – o sută de ani de unire (șchioapă și ea!) pe lângă un mileniu de dezunire românească sau de unire prezentă numai în suflete? Ca să judecăm dacă unirea e bună sau rea, trebuie mai întâi s-o trăim măcar tot atât timp cât a durat dezbinarea! Acest mesaj despre țară, despre unitate și despre limbă ni l-au transmis învățații moldoveni. De aceea, se poate spune că ei au făcut, într-adevăr, cultura românească modernă și ei ne-au învățat ce este România și cum trebuie făurită ea; dar tot ei ne-au arătat, cu modestie, că mesajul lor este numai o descifrare, o decriptare a ceea ce făcuse veacuri la rând poporul român.

În acest fel, Dumnezeu răzbunase Moldova cea obidită, cea săracă și asuprită, Moldova cea atacată și jefuită de tătari și de câți alții, Moldova frântă de dușmani, cu gropnițele domnești și cu vechile capitale furate de austrieci, Moldova cea cu Tighina și Căpriana, cu Hotinul și cu Marea cea Mare înstrăinate, Moldova ceea mereu micșorată, dar niciodată îngenunchată. Era acea Moldovă în care până și

baciul din Miorița se resemnase cu moartea! Dar era numai o moarte simbolică, a trupului, fiindcă spiritul Moldovei era mereu viu și puternic: sacrificiul Moldovei și al moldovenilor a născut România și pe români. Iar dacă cele mai frumoase, mai mari și mai impresionante valori culturale românești sunt făurite de moldoveni, atunci eu, român fiind, cum să nu mă simt moldovean? Cum să nu laud Suceava și Orheiul, Academia Mihăileană, actul de la 5 ianuarie 1859 sau înființarea Universității la 1860, „Luceafărul” scris la 1883 sau „Rapsodia română” a lui Enescu? Cum să nu mă las „cuprins de acel farmec sfânt” și să mă pătrund de razele lunii „sara pe deal”?

Moldova este parte integrantă a edificiului național românesc, dar, mai presus de toate, este făuritoare, păstrătoare și întăritoare a culturii românești și a celui mai valoros tezaur al ei – limba noastră comună, limba română. Cel mai înalt imn închinat limbii noastre s-a întruchipat prin creația lui Mihai Eminescu, moldoveanul, românul, universalul, acela care a ieșit din toate tiparele și ne-a împins pe toți în nemurire. Când am citit prima oară „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie...”, am înțeles de ce Mihai Eminescu este mai întâi român – cel mai vrednic dintre români – și de ce abia apoi este moldovean și universal. După ce am învățat temeinic, pas cu pas, ceea ce au făcut moldovenii pentru români și România, am înțeles de ce mă simt moldovean, așa cum ar trebui să fie și să se simtă toți românii. Moldovenii ne-au dat cea mai profundă lecție de românism!

Referințe bibliografice

1. Vezi cea mai recentă și mai completă lucrare despre Dimitrie Cantemir și familia sa, anume Andrei Eșanu (coordonator și redactor științific), *Dinastia Cantemiresților. Secolele XVII-XVIII*, Chișinău, 2008, passim.
2. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Postfață și bibliografie de Magdalena Popescu, ediția a II-a, București, 1976, p. 243.
3. Între acești romani, este amintit unul faimos – este drept, exilat și nu colonizat – anume poetul Ovidiu, rămas până la moarte în aceste ținuturi de la Dunăre și de la Pontul Euxin. Până la urmă, el spune că a reușit cu greu să învețe limba getică, în care a scris și poeme, aplaudate de acei barbari.
4. D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo vlahilor*, București, 1901, p. 153.
5. Ibidem, p. 25 (vezi și paginile următoare 50-51, 86, 104, 109 etc.).
6. Idem, *Descrierea Moldovei...*, p. 230.
7. Ibidem, p. 235.
8. Legat de limbă, principele încearcă să lămurească și chestiunea alfabetului chirilic, folosit de români în Evul Mediu, considerând (eronat) că literele slave au fost preluate, în locul celor latine, prin intermediul Bisericii orto-

doxe, relativ târziu, după Conciliul de la Florența (1439), pentru „stârpirea” influenței latine (catolice). Cantemir condamnă acest act, care i-ar fi menținut pe români în închistare, conducând la „barbaria” care „este acum stăpână în Moldova” (vezi A. Eșanu, op. cit., p. 284).

9. Este vorba aici nu de numele domnului, ci al dinastiei (Bogdani sau Bogdănești) sub care, la un moment dat, țara a fost închinată turcilor.

10. Primul descălecat era considerat cel al romanilor conduși de împăratul Traian.

11. Numele medieval în limba română al polonezilor. Aceștia din urmă le ziceau locuitorilor Moldovei „valahi”, iar celor din Țara Românească „multani” sau „moltani”, iar țării „Multana” (fiindcă numele de „Valahia” sau „Țara Valahă” era deja dat de ei Moldovei).

12. Miron Costin, *Opere alese. Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor. Viața lumii*, ediție de Liviu Onu, București, 1967, p. 156-157.

13. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția a II-a, de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 131-132.

14. Ș. Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge*, în „Revue roumaine d'histoire”, IV, 1965, nr. 1, passim; Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II-a, București, 1993, passim.

15. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 416. Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1998, p. 114.

16. Nicolae Iorga, *Dovezi despre conștiința originii românilor*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Istorice, seria a III-a, 1935-1936, p. 261.

17. Manole Neagoe, Olimpia Guțu, Mihail Guboglu, Radu Constantinescu, Constantin Vlad, Războieni. *Cinci sute de ani de la campania din 1476*. Monografie și culegere de texte, București, 1977, p. 228-232.

18. Vicariatul Bosniei era o unitate teritorială a Ordinului Franciscan, în care intrau deopotrivă Ungaria și Țările Române și în care se desfășura din plin acțiunea de atragere la catolicism a „schismaticilor” (ortodocșilor).

19. Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 95. I.-A. Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1998, p. 88.

20. I.-A. Pop, „Din mâinile valahilor schismatici...”. *Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, București, 2011, passim.

21. E. de Hurmuzaki, *Documente...*, I/2, p. 217; Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu...*, p. 120; I.-A. Pop, *Națiunea română medievală...*, p. 90.

22. Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc...*, p. 130.

23. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, *Documenta Romaniae Historica*, seria D. *Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), București, 1977, p. 20-21.

24. N. Iorga, *Români și Slavi. Români și Unguri*, București, 1922, p. 9. Vezi și I.-A. Pop, *Istoria și semnificația numelor de român/valah și România/Valahia*, discurs de recepție la Academia Română, rostit la 29 mai 2013, cu răspunsul acad. Dan Berindei, București, 2013, passim.

*Prelegere publică
ținută la Academia de Științe a Moldovei,
28 ianuarie 2014*

Antoine Irise. *Natură statică cu brioză*. 1946, u/p, 60×72 cm